

SUDAN MENŞELİ İKİ MEKKÎ-MEDENÎ YAKLAŞIMI: MAHMÛD MUHAMMED TÂHÂ (Ö.1985)-İSLAM'IN İKİNCİ MESAJI ABDÛLKADİR HAMÎD-KUR'ÂN VE SİYASET: SİYÂSÎ DÜŞÜNCENİN MEKKÎ AYETLERDEKİ TEMELLERİ

TWO MECCAN-MEDANI APPROACHES ORIGINATING IN SUDAN: MAHMUD
MUHAMMED TAHA (D.1985) - THE SECOND MESSAGE OF ISLAM ABDÛLKADİR
HAMÎD-QURAN AND POLITICS: FOUNDATIONS OF POLITICAL THOUGHT IN
MECCAN VERSES

AYŞENUR FİDAN KARATEKE

DR. ÖĞR. ÜYESİ, KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ İLAHIYAT FAKÜLTESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ, TEFSİR ANABİLİM DALI

ASSISTANT PROFESSOR, KİLİS 7 ARALIK UNIVERSITY, FACULTY OF THEOLOGY BASIC

ISLAMIC SCIENCES

DEPARTMENT OF TAFSİR

KİLİS, TÜRKİYE

aysenurfidan@kilis.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0002-7721-3245>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1462932>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Notu / Research Note

Geliş Tarihi / Received
1 Nisan / April 2024

Kabul Tarihi / Accepted
27 June / Haziran 2024

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf / Cite as

Fidan Karateke, Ayşenur, "Sudan Menşeli İki Mekkî-Medenî Yaklaşımı: Mahmûd Muhammed Tâhâ (Ö.1985)-İslam'ın İkinci Mesajı Abdülkadir Hamîd-Kur'ân Ve Siyaset: Siyâsî Düşüncenin Mekkî Ayetlerdeki Temelleri [Two Meccan-Medani Approaches Originating in Sudan: Mahmud Muhammed Taha (d.1985) - The Second Message of Islam Abdülkadir Hamîd-Quran and Politics: Foundations of Political Thought in Meccan Verses]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 11/1 (Haziran/June 2024): s547-554.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Türkiye.

**SUDAN MENŞELİ İKİ MEKKÎ-MEDENÎ YAKLAŞIMI:
MAHMÛD MUHAMMED TÂHÂ (Ö.1985)-İSLAM'IN İKİNCİ MESAJI
ABDÛLKADİR HAMÎD-KUR'ÂN VE SİYASET: SİYASÎ DÜŞÜNCENİN
MEKKÎ AYETLERDEKİ TEMELLERİ¹**

Öz

Kur'ân vahyinin nüzûl süreci Mekke ve Medine olmak üzere iki zeminde gerçekleştiğinden tarihi süreçte ayetlerin doğru anlamının tespitinde bu zeminler müfessirlerin değişmez gündemi olmuştur. Bu ortak gündem farklı kalemlerin elinde farklı şekillerde kendini göstermiş, bu durum da çeşitli vahiy tasavvurları ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma aynı topraklardan doğan iki ayrı Mekkî-Medenî teorisini birinin diğerinden etkilenip etkilenmediği sorusu üzerinden kritik etmiştir. Çalışma, Abdülkadir Hamîd'in teorisinin bazen aşikâr fakat çoğu zaman örtük olarak Mahmut Muhammed Tâhâ'nın (ö.1985) teorisine cevap ürettiği varsayımına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mekkî-Medenî, Sudan, Mahmûd Muhammed Tâhâ, Abdülkadir Hamîd.

Bilimsel araştırmalarda disiplinlerarası çalışmalara duyulan ilgi giderek artmaktadır. Bir metnin asıl alanının dışında örtük başka bir alanının daha oluşu alanlardan birine yapılmış haksızlık değil, ancak alanlar arası liyakat paylaşımı olarak görülebilir. Sudanlı müellif Abdülkadir Hamîd'in "Kur'ân ve Siyaset" isimli eseri² alanlararası bir çalışmadır.³ Hamîd, eserin bu disiplinlerarası yönünün en çok tefsircileri rahatsız edeceğini düşünmüş olmalı ki çalışmasının önsözünde bu durumun bir siyaset bilimcinin tefsire

¹ Çalışmanın konusunu yansıtmaması dolayısıyla her iki eserin de tercüme isimleri tercih edilmiştir. İçerikte ise eserlerin orijinallerinden istifade edilmiştir. Bkz. Mahmûd Muhammed Tâhâ, *er-Risâletü's-sâniye mine'l-İslâm* (y.y., 3.bsm, 1969); Abdülkadir Hamîd et-Ticânî, *Usûlü'l-fikri's-siyâsi fi'l-Kur'âni'l-Mekki* (Amman, el-Ma'hedü'l-A'lemi li'l-fikri'l-islâmî, Dâru'l-Beşir, 1995).

² Eserin ilk baskısı 1995'te gerçekleşmiş, 2004 yılında ise eser, IIIT (Uluslararası İslam Düşüncesi Enstitüsü) tarafından Arapçadan İngilizce'ye tercüme edilmiştir. 2001 yılında "Mekke Döneminde Siyasi Düşünce Metodolojisi" adıyla, 2008 yılında ise "Kur'ân ve Siyaset: Siyasi Düşüncenin Mekki Ayetlerdeki Temelleri" adıyla iki ayrı defa Türkçe'ye kazandırılmıştır.

³ Eser daha önce Arş. Gör. Abdullah Karaca tarafından değerlendirilmiş olmasına rağmen kanaatimizce ikinci bir değerlendirmeyi hak etmektedir. (Bkz. Abdullah Karaca, "Abdülkadir Hamîd et-Ticânî, Usûlü'l-fikri's-siyâsi fi'l-Kur'âni'l-Mekki", TADER, 4/2 (2020), 675-686.) Karaca, eseri yalnızca tefsir muvacehesinden değerlendirmiş, eserin bir diğer vechesi olan siyaset kısmını dikkate almamıştır. Halbuki yazar çalışmasında eserin disiplinler arasılığına vurgu yapmakta, aslında böylece ilgililerine kendisinin oluşturduğu bir okuma gözlüğü sunmaktadır. Bu yönüyle yazarın isteği üzerine eserin disiplinler arasılığına vurgu yapılmalıdır. İkinci kritiği gerektiren bir diğer durum da çalışmanın barındırdığı örtük metindir. Kanaatimizce Abdülkadir Hamîd'in bu çalışmasını Sudan'ın siyasi tarihindeki İslamcı hareketlere ve bu hareketlerin sonucunda ortaya çıkan Kur'ân tasavvuruna bir takım örtük cevaplar üretmektedir. Bu cevaplar görüldüğünde yazarın niyeti daha anlaşılır hale gelecek ve çalışma yazarının hedeflediği anlam zeminine oturmuş olacaktır.

“el uzatması” olarak görülmemesi gerektiğini söylemektedir. Ona göre bu disiplinlerarasılık “bir sınır ihlali” değil, müfessir, siyaset bilimci ve filozofun birbirlerinin kaynaklarını sorgulamalarını sağlayan bir imkandır.

Abdülkadir Hamîd, Hartum Üniversitesi Siyaset Bilimi mezunudur. Müellif, yüksek lisansını Hartum Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde tamamlamıştır. Ele alınan bu eser ise onun 1989 yılında Londra Üniversitesi Siyaset bilimi bölümünde tamamladığı doktora çalışmasıdır.⁴ “Kur’ân ve Siyaset”, Felsefe, Siyaset bilimi ve İlahiyat alanlarının tarih teorilerini irdeleyen bir eserdir. Bu yönüyle yazar aslında okuyucuya yeni bir İslam siyaset felsefesi teklif etmektedir. Bunu yaparken önce tarih teorilerini etkileyen felsefi temelleri ortaya koymakta daha sonra Kur’ân’ın tarih ve siyaset yaklaşımını tespit edip bunu diğer ideolojilerle kıyaslamaktadır.

Anlaşılabacağı üzere eser ne bir ilahiyat tezidir ne de yeni bir çalışmadır. Dolayısıyla eserin bizim tarafımızdan gündeme getirilme sebebi yeni bir yayını tanıtmak ya da tefsire dair bir kitap kritiği yapmak değil, söz konusu eserin ardındaki örtük metni irdelemektir. Yazar, Kur’ân’ın siyaset felsefesini ortaya koyarken bu felsefenin temellerinin Mekkî ayetlerde olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Mekkî ayetlerde Kur’ân’ın siyaset felsefesine dair en müteakmil mesajlar yer almaktadır. Söz konusu bu mesajların post-modern dönemin Müslümanlarına yeni bir siyaset felsefesi vadettiği düşüncesi çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Kanaatimizce yazarın tezinin alt metni de tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. Abdülkadir Hamîd’in bu tezi kendisi gibi Sudanlı bir düşünür aynı zamanda aktivist ve siyasetçi olan Mahmut Muhammed Tâhâ’nın (ö. 1985) “İslâm’ın ikinci mesajı” teorisine verilmiş cevaplar içermektedir. Abdülkadir Hamîd Hartum Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde henüz lisans öğrencisiyken Tâhâ Sudan’da kurduğu “Cumhuriyetçi Parti”nin lideri olarak demokratik sosyalizm hedefiyle mevcut hükümete karşı siyasi hareketler yürütmektedir. Onun gençlik dönemlerinde siyasi olarak başlayan bu aktivizmi ilerleyen tarihlerde dini bir nosyon da yüklenmeye başlamış ve Cumhuriyetçiler, Tâhâ etrafında İslâmî bir cemaat halini almıştır. 1983 yılında Numeyrî rejimi devletin resmi yönetim biçiminin şeriat olduğunu deklare ettiğinde Tâhâ ve Cumhuriyetçiler muhalefet dilini sertleştirmiş, sürecin sonunda Tâhâ başta olmak üzere pek çok Cumhuriyetçi tutuklanmıştır. Son çıkarıldığı mahkemede irtidatla suçlanan Tâhâ, 18 Ocak 1985 günü idam edilmiştir.⁵

⁴ Siyasal akımlar, Demokrasi ve Sudan Devrimi üzerine eserleri bulunan müellif, Amerika’da Graduate School of Islamic and Social Sciences’ta akademik çalışmalarına devam etmektedir.

⁵ Mahmûd Muhammed Tâhâ ve gelenekteki mevcut Mekkî-Medenî yaklaşımını reddeden “İslâm’ın İkinci Mesajı” teorisinin detayları için bk. Ayşenur Fidan, “Klasik Mekkî-Medenî Yaklaşımına İhyâc Bir Tenkit Örneği: Mahmûd Muhammed Tâhâ (1910-1985) ve “İslâm’ın İkinci Mesajı””, *İslam ve Medeniyet Serisi: 2, İhya*, ed. Veysel Özdemir v.dğr. (İstanbul: Kitap Dünyası Yay., 2022), 2/575-592.

Tâhâ'nın Kur'ân tasavvuru, onun "İslam'ın ikinci mesajı" olarak isimlendirdiği teoriye dayanmaktadır. Bu teori Mekkî ayetleri ikinci mesaj, Medenî ayetleri ilk mesaj olarak görmekte, bu şekilde tersten bir kronoloji ortaya koymaktadır. Teorinin temelinde nüzûl ortamında Mekkî ayetlerin muhataplar tarafından yeterince anlaşılamadığı, akabinde gelen Medenî ayetlerin ise daha lokal, daha müşahhas konular barındırdığından Mekkî ayetlere kıyasla anlaşılır olduğu varsayımı bulunmaktadır. Tâhâ'ya göre nüzûl döneminde anlaşılamayan Mekkî ayetler gelecekte kendilerini anlayacak "müslimler toplumu"nu beklemektedir. İlginçtir ki Tâhâ kendi cemaatini de "müslimler toplumu" olarak isimlendirmektedir. O, nüzûl dönemi muhataplarının ibtidâî düzeydeki zihinsel yapılarının en temel, kapsayıcı ve soyut mesajları içeren Mekkî ayetleri anlayamadığını, bu sebeple nüzûlün ikinci yarısında vahyin hitap dilinin somut ve lokal mesajlar barındıracak şekilde değiştiğini iddia etmektedir.⁶ Kendi cemaatini "müslimler toplumu" olarak isimlendirmekte, onları, nüzûl ortamında anlaşılmadığı için askıya alınan Mekkî ayetleri anlayacak ve bihakkın uygulayacak olan topluluk olarak görmektedir.⁷

Tâhâ'nın tezi de tıpkı Abdülkadir Hamîd'in tezi gibi felsefi ve siyâsî bir arka plana sahiptir. Sosyalizm savunusu yapan Tâhâ, Mekkî ayetlerin üst düzey ayetler olduğu fakat muhatapları tarafından anlaşılamadığı tezini, Auguste Comte'un üç hal yasası teorisinden istifadeyle ortaya koymakta, eseri boyunca Comte ve Marx gibi teorisyenlerin fikirlerine atıflarda bulunmaktadır. Abdülkadir Hamîd ise insan zihninin boş bir levha olduğu düşüncesiyle bilinen John Locke'un felsefesine Kur'ândan itirazlar getirmektedir (s. 46). Mahmut Muhammed Tâhâ'nın aktif siyaset dönemine yetişemeyen fakat onun fikirlerinin Sudan'ın dini-siyasi tarihinde bıraktığı etkinin farkında olan Abdülkadir Hamîd, eserinde Tâhâ'nın ismini yalnızca iki kez zikretmekte (s. 24, 25), fakat ortaya koyduğu tez onun teorisine örtük bir biçimde cevap teşkil etmektedir.

Abdülkadir Hamîd, geleneğin Mekkî-Medenî ayrımında da görüldüğü üzere Mekkî ayetlerde temel konuların ve kuralların, Medenî ayetlerde ise ahkam içeriğinin yoğunlukta olduğunu söylemektedir. Görüldüğü üzere onun bu teorisi başlangıç noktası itibariyle gelenekten farklı, iddiası itibariyle de Tâhâ'nın teorisinden daha orijinal değildir. Hamîd'in tezi ni kıymetli yapan şey, onun Mekkî ve Medenî üzerine kurduğu irtibatır. Hamîd, Mekkî'nin işlevinin Medine'yi hazırlamak olmadığını, Medine'nin

⁶ Tâhâ'nın hayatı ve fikirleri hakkında bk. Abdülaziz Kıranşal, *İslâmî Solun Müfessiri, Mahmûd Muhammet Tâhâ Ve İslâm'ın İkinci Mesajı* (İstanbul: Tezkire Yayınları, 2015).

⁷ Mahmûd Muhammed Tâhâ, *er-Risâletü's-sâniye mine'l-İslâm*, (y.y., 3.basım, 1969), 179.

ise temel konular bağlamında Mekkî döneme mahkûm olmadığını iddia etmektedir. Oysa Şâtîbî ile anılan geleneksel Mekkî-Medenî yaklaşımında temel ilkelerle çevrili Mekkî ayetler, sonradan gelecek olan Medenî ayetlerin zeminidir, Medine'nin hazırlayıcısıdır.⁸ Halbuki Hamîd'in tezinde Mekke için kullanılan "temel" vasfı, Medenî ayetlerin sırtını yasladığı bir temel değil, Mekkî ayetlerin kendi içindeki bir statüdür. Hatta tersinden Hamîd, Medine'nin de kendi içinde Mekke'den bağımsız olan müstakil pek çok temel ilke barındırdığını söylemekte, bu şekilde ilke temelli mesajları Mekke'ye hasretmemektedir (s. 20). Hamîd bu iddiasının, Mekkî ayetlerde yalnızca ceza-mükafat, ahiret anlatılarının yer aldığını dolayısıyla İslam siyasi düşüncesinin hicret sonrası başladığını söyleyen oryantalist isimlere cevap verdiğini söylemektedir (s. 22). Diğer yandan onun siyasi düşüncesinin Mekke'de başladığı yönündeki bu söylemi, Tâhâ'ya da cevap içermekte, çünkü nihayetinde Mekke'de de kendi dönemi içinde anlaşılan ve uygulanan ayetler olduğu söylenmiş olmaktadır. Ona göre İslam, boşluğa vahyedilmiş ilkelerden ibaret değildir. Dolayısıyla Mekkî ayetlerin, en yakın Medenî dönemde uygulama alanı bulabileceği düşüncesi tarihi gerçeklere aykırıdır (s. 110, 111). Nitekim Hamîd, tam bu bağlamda Tâhâ'nın da teorisini zikretmekte, onun iddia ettiği üzere siyasi ayetlerin Mekke'de uygulama alanı bulamadığı için ertelendiği düşüncesinin sorunlu bir yaklaşım olduğunu dile getirmektedir (s. 25).

Abdülkadir Hamîd'e göre İslam dini müntesiplerine pasif değil aktif bir alan sunmaktadır. Bundan dolayı Tâhâ'nın iddia ettiği gibi Mekkî ayetlerin kendi dönemi içinde işlevini gerçekleştirememiş oluşu kabul edilebilir bir görüş değildir. Ayrıca siyasî temeller bütünüyle tek bir dönemde nazil olmamış, her dönem şartlara uygun olarak kendine ait olan siyasi hükümlere işlerlik kazandırmıştır. Hamîd'e göre Rasulullah'ın Medine'ye hicretten önceki stratejik uygulamaları bunun göstergesidir (s. 25).

Abdülkadir Hamîd'in hicretle ilgili yaklaşımı da onun temel teorisini destekler niteliktedir. O, hicretin Rasulullah'ın en baştan beri ulaşmayı istediği bir hedef olmadığını, yani Mekkî dönemde bir Medine hayaliyle hareket edilmediğini nitekim hicretin ardında dini bir emrin de olmadığını ifade etmektedir (s. 25). Onun bu düşüncesinde de Tâhâ'nın teorisine örtük olarak verilmiş cevaplar görmek mümkündür. Hicretin planlı şekilde hedeflenmediği bir ortamda Medenî ayetler, mevcut ayetlerin muhataplar tarafından anlaşılmasında durumunun çözümü olarak okunamayacak, bu

⁸ Bk. Ebû İshak İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât fî usûli's-şeria* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014), 450, 478, 479. Ayrıca bk. Muhammed Abdülazim Zürkânî, *Menâhîlu'l-irfân fî ulûmi'l-Kurân* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2017), 155; Muhammed el-Emin el-Muhtar eş-Şinkîti, *Advâu'l-beyân fî idâhi'l-Kurân bi'l-Kurân* (Kahire: Dâru'l-hadis, 2006) I/206; VIII/223.

şekilde Mekki ayetlerin hicret sonrası uzak bir dönemde işlerlik kazana- cağı düşüncesinin de önü kapanmış olacaktır. Böylece Abdülkadir Hamîd, Tâhâ'nın aksine Mekki dönemin muhataplarının zihin dünyalarının ayet- leri anlamaya oldukça elverişli ve hazır olduğunu söylemektedir. Hamîd'e göre Mekki dönemde zihinler boş bir levha misali ibtidâi değildir. Kur'ân'da bağlantısız sıfırdan bir konuşma değil, teselsül halinde bir tarih anlatısı var- dır. Kur'ân'ın Mekke'de inşa ettiği tarih ve siyaset felsefesinde mesaj, mu- hatapların vahiy öncesinde de kültürel olarak bildiği durumlar üzerinden verilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân, muhatapların önceki tecrübelerinden yani tarihten soyutlanmış fikirler üretmemiştir. Aksine Kur'ân, muhatapla- rını kendinden önceki kültürlerin birikimiyle de karşılaştırmaktadır. Zaten Hamîd'e göre hiçbir beşerin kendi zihinsel geçmişinden bağımsız olarak Kur'ân'ı okuması mümkün değildir (s. 25). Tam da bundan dolayı vahyin ilk muhatapı olan ashab da ibtidâilikle vasıflanmamalıdır. Onlar, boş bir zihinle, kendi zihinsel tecrübelerinden bağımsız olarak değil, fiziki ve akli olgunlaşmışlık seviyesinde vahye muhatap olmuşlardır. Zihinleri onları iman edecekleri ana kadar gerek yerel gerek uluslararası bazda ister şirk ol- sun ister İbrâhimî olsun pek çok kültürle meşgul etmiştir (s.47,48). Hamîd, Kur'ân'ın kültürel-tarihsel bir yekün üzerine konuştuğu düşüncesinde de yine Tâhâ'nın "ibtidâi seviyedeki muhataplar" teorisini örtük biçimde red- detmektedir.

Abdülkadir Hamîd'in İslam tarih felsefesinde başlangıç noktası Muham- med (as) ve ona verilen vahiy değildir. Şüphesiz insanlık tarihi de Ashab-ı Kiram'la başlamamıştır. İslam tarihinin ve İslam dünya görüşünün başlan- gıcı Âdem (as) ile (s. 47). Bu düşüncesiyle Hamîd, son elçinin mesajına İslam'ın sıfır noktası muamelesinin yapılmasını eleştirmekte, bunun, dini, içinde bulunduğu tevhid geleneğinden koparmak olduğunu düşünmekte- dir. Üstelik İslam'ın muhatapları sadece önceki tevhid geleneğine değil, şirk sisteminin oluşturduğu geleneğe de aşınadır. Nitekim İslam da şirk gelene- ğinin tümünü reddetmemiş, tevhide zarar veren unsurlarını ıslah etmiştir (s. 51). Hamîd'e göre bu da Kur'ân'ın süregelen bir gelenek içine konu- tuğunun, muhatapların zihinlerinin "tabula rasa" olmadığını göstergesi- dir. Mekki sûrelerde yer alan önceki kavimlerin anlatıları da muhatapların zihninde bir tarih tasavvuru oluşturmakta, iman edip etmeme konusunda zihinsel bir çaba ortaya çıkarmaktadır (s. 97,98). Hamîd'in bu yaklaşımı da Tâhâ'nın "mesaj anlaşılamadı" tezine cevap vermektedir. Onun, muha- tapların temiz bir fitrat üzere iman etme kapasitesiyle doğmuş olmalarını da bu bağlamda okuduğu anlaşılmaktadır (s. 66, 67). Bizce Hamîd'in tezi, Mekki ayetlerin ve muhatapların, İslam'ın sıfır noktası olmadığını söyle-

meye çalışan, bunun örneklemini siyasî mesajlı ayetlerle sağlayarak hem bazı Oryantalistlere hem de Mahmut Muhammed Tâhâ'ya cevap üreten geniş kapsamlı bir çalışmadır. Eserde siyasî mesajlı ayetlerin temel alınması, Mekkî dönemde İslam'ın pasif olmadığını ortaya koymaktadır. Bu da ayetlerin anlaşılmadığı iddiasını "anlaşılmanın ötesinde uygulanmıştır da" mesajıyla reddetmektedir.

Tâhâ, İslam'ın ikmalini Mekkî ayetleri hakkıyla anlayıp uygulayacak "müminler toplumu"na bağlamaktır. Ona göre Mekkî ayetler kendi muhatapları tarafından anlaşılmadığı gibi Medenî ayetler de yalnızca nüzûl dönemli muhataplarının zihinsel ve kültürel seviyelerine uygun mesajlar içermektedir. O, dinin ikmalini henüz mevcut olmayan vahyin inzalinden çok sonra gelecek muhataplara has kılarak vahyin 23 yıllık sürecinin 13 yılını işlevsiz bırakmaktadır. Üstelik onun tezinde muhataplar homojen bir geri kalmışlık içinde hayal edilmekte, Mekke'de Rasulullah'ın birinci dereceden yakınları olan ashabın dahi vahiy ile olan ilişkisi zan altında bırakılmaktadır. İslam'ın ikinci mesajı teorisinde "Vahyin istediği anlayış, kavrayış, uygulayış seviyesine tek bir muhatap bile erişmemiş midir?" sorusu yanıtızsız kalmaktadır. Tâhâ'nın bu teorisi sıkıntılı bir Allah tasavvurunu da beraberinde getirmektedir. Teori, muhatapın seviyesini dikkate almayı hitap esnasındaki tecrübeleriyle anlayan ve vahyin ancak ikinci yarısında dilini muhataba uygun hale getiren bir Allah ortaya çıkarmaktadır. Üstelik bu Allah, mesajını, nüzûl dönemi muhataplarını atlayıp henüz var olmamış başka muhataplara iletme hedefindedir. Abdülkadir Hamîd'in teorisi ise Tâhâ'ya örtük biçimde cevap vermekte, İslam'ın tevhit mesajının insanlığın farklı tarihlerinde farklı Rasuller döneminde tekemmül ettiğini söylemektedir. Fakat Allah Teala, bu ikmalin sonsuza dek süreceğini vadetmediğinden ikmal arayışı devam etmektedir (s. 86).

Bu çalışmada Abdülkadir Hamîd'in, siyasî düşüncenin temellerini Mekkî dönemde arama gayreti kendisi gibi Sudan'lı bir düşünür olan Mahmûd Muhammed Tâhâ'nın Mekke'yi esas alan teorisiyle karşılaştırılmıştır. Her iki eser de müstakil olarak incelendiğinde değinilecek başka noktaların da var olduğu görülecektir. Fakat bu çalışma, siyasî tarihini sömürgeci politikaların şekillendirdiği bir ülkede müslümanca yaşamaya çalışan iki düşünürün ürettikleri tarih felsefelerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Tâhâ'nın teorisi bir ihya hareketinin parçası, hatta temelidir. O, ülkesindeki keşme-keşliğe inandığı değerlerden çözüm bulmaya çalışmış, Medenî ayetlerin lokallığı beklediği çözümü üretemeyince teorisini Mekkî ayetleri merkeze alarak kurmuştur. Tâhâ, Sudan'daki müslümanların İslam'la yeniden dirilişi için bu vahiy tasavvurunu bir çıkış yolu olarak görmüş, fakat arızı bir ce-

vap olan çözümleri Abdülkadir Hamîd tarafından daha büyük, kanaatimizce daha tutarlı bir tezle eleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Fidan, Ayşenur. “Klasik Mekkî-Medenî Yaklaşımına İhyacı Bir Tenkit Örneği:Mahmûd Muhammed Tâhâ (1910-1985) ve “İslâm’ın İkinci Mesajı””. *İslam ve Medeniyet Serisi: 2, İhya*. ed. Veysel Özdemir v.dğr. İstanbul: Kitap Dünyası Yay., 2022.
- Hamîd, Abdülkadir. *Kur’an ve Siyaset: Siyasi Düşüncenin Mekki Ayetlerdeki Temelleri*, çev. Enise Anaş. İstanbul: İnkılab Yay., 2008.
- Hamîd, Abdülkadir. *Mekke Döneminde Siyasi Düşünce Metodolojisi*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Ekin Yay., 2001.
- Karaca, Abdullah. “Abdülkadir Hamîd et-Ticânî, Usûlü’l-fikri’s-siyâsi fi’l-Kur’ânî’l-Mekkî”. *TADER*, 4/2 (2020), 675-686.
- Kıraşal, Abdülaziz. *İslâmî Solun Müfessiri, Mahmut Muhammed Tâhâ Ve İslam’ın İkinci Mesajı*. İstanbul: Tezkire Yayınları, 2015.
- Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa. *el-Muvâfakât fi usûli’ş-şeria*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2014.
- Şinkîti, Muhammed el-Emin el-Muhtar. *Advâu’l-beyân fi idâhi’l-Kur’an bi’l-Kur’an*. Kahire: Dâru’l-hadis, 2006.
- Tâhâ, Mahmûd Muhammed. *er-Risâletü’s-sâniye mine’l-İslâm*. y.y., 3.basım, 1969.
- Ticânî, Abdülkadir Hamîd. *Usûlü’l-fikri’s-siyâsi fi’l-Kur’ânî’l-Mekkî*. Amman: el-Ma’hedü’l-A’lemi li’l-fikri’l-islâmî, Dâru’l-Beşîr, 1995.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilu’l-irfân fi ulûmi’l-Kur’an*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2017.